

Ćwiczenie 19

„Fenotyp sportowca”. Geny warunkujące „fenotyp sportowca”. Testy DNA w ocenie predyspozycji sportowych i ich aspekty etyczne. Genetyka cech ilościowych.

Prof. dr hab. Roman Zieliński

1. "Fenotyp sportowca": cechy fizjologiczne i anatomiczne

1.1. Pytania i zagadnienia

- 1.1.1. Jakie układy i narządy są zaangażowane w powstanie fenotypu „sportowca”?
- 1.1.2. W jakim stopniu predyspozycje do uprawiania danej dyscypliny są uwarunkowane genetycznie, a w jakim wynikają z wpływów środowiskowych?

1.2. Ćwiczenia

- 1.2.1. Wyobraź sobie, że jesteś trenerem w klubie sportowym (dyscyplinę wybierz według własnych upodobań). Masz za zadanie skompletować zespół, który wygra mistrzostwa kraju. Jakich cech będziesz poszukiwał u potencjalnych kandydatów?

Ćwiczenie można wykonać w grupach i omówić.

- 1.2.2. Zaplanuj trening dla grupy sportowców o różnych początkowych wynikach tak aby osiągnąć możliwie najlepsze rezultaty?

- Jakie elementy będzie zawierał trening?
- Jakie będzie natężenie treningu?

1.3. Problemy

- 1.3.1. Na Igrzyskach Olimpijskich najwięcej medali na ogół przypada USA. Zastanów się, jakie czynniki wpływają na sukces tego państwa?
- 1.3.2. Państwa skandynawskie często osiągają bardzo dobre wyniki w sportach zimowych, zwłaszcza w narciarstwie. Jak można wyjaśnić to zjawisko?
- 1.3.3. Dlaczego państwa Ameryki Południowej (Brazylia, Argentyna) mają jednych z najlepszych piłkarzy na świecie?

2. Geny warunkujące „fenotyp sportowca”

2.1. Pytania i zagadnienia

- 2.1.1. Ile genów odpowiada za fenotyp „sportowca”. Proszę podać przykłady.
 2.1.2. Wymień przykłady genów, które mogą wpływać na „fenotyp sportowca”.
 2.1.3. Jaką funkcję pełni gen *EPOR* w zwiększaniu możliwości fizycznych? Podaj przykład, gdzie mutacja w genie *EPOR* przyczyniła się do sukcesów sportowych?

2.2. Ćwiczenia

2.2.1. Częstość alleli w populacji.

W przypadku losowego kojarzenia osobników częstość genotypów w populacji można przewidzieć na podstawie I prawa Mendla. Załóżmy, że częstość allele *A* wynosi p natomiast allele *a* wynosi q . Wówczas częstości genotypów utworzonych przez te allele wyniosą odpowiednio:

	<i>A</i> (p)	<i>a</i> (q)
<i>A</i> (p)	AA $p \times p = p^2$	Aa $p \times q = pq$
<i>a</i> (q)	Aa $p \times q = pq$	aa $q \times q = q^2$

Z tabeli wynika, że teoretyczna częstość genotypów wynosi odpowiednio:

- AA: p^2
- Aa: $2pq$ (występują dwie heterozygoty)
- aa: q^2

Zachodzą również zależności:

- $p + q = 1$, co oznacza, że częstości wszystkich alleli w populacji sumują się do 1.
- $p^2 + 2pq + q^2 = 1$, co oznacza, że częstości wszystkich genotypów sumują się do 1.

Zależność pomiędzy częstością alleli p i q oraz częstością genotypów wyrażoną wzorem $p^2 + 2pq + q^2 = 1$ nosi nazwę prawa Hardy-Weinberga.

2.2.2. O populacji mówimy, że jest w równowadze Hardy-Weinberga jeżeli częstość genotypów obserwowana w tej populacji jest zgodna z częstością teoretyczną. Jeżeli zachodzi selekcja w kierunku jakiegoś genotypu wówczas częstości genotypów w populacji nie są zgodne z równowagą Hardy-Weinberga. Zgodność możemy określić na podstawie testu χ^2 (χ^2)

Przykład: W genie *DRD2* kodującym receptor dopaminowy u człowieka występują 2 allele, allel *A2* (dziki) oraz allel *A1*, który zawiera transycję niesynonimiczną. Obecność allela *A1* w stanie homozygotycznym może prowadzić do uzależnień. Częstość allela *A2* w populacji ludzkiej wynosi 0,84 a allela *A1* – 0,16. W grupie kulturystów stwierdzono, że 160 osób to homozygoty *A2A2*, 26 osób to homozygoty *A1A1* oraz 14 osób to heterozygoty *A1A2*. Czy wśród kulturystów zachodzi selekcja?

🌀 O selekcji wnioskujemy na podstawie porównania zgodności rozkładu częstości genotypów z rozkładem oczekiwanym i oceną istotności za pomocą testu χ^2 .

$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \frac{|O_i - E_i|}{E_i}$, gdzie O_i to wartość otrzymana, a E_i – przewidywana

- ▶ **Hipoteza zerowa (H_0):** rozkład w grupie kulturystów jest zgodny z prawem Hardy-Weinberga czyli nie zachodzi selekcja w kierunku jakiegokolwiek genotypu.
- ▶ **Hipoteza alternatywna:** rozkład genotypów nie jest zgodny z prawem Hardy-Weinberga, zachodzi selekcja.
- ▶ Obliczamy wartość testu χ^2 dla naszej hipotezy ($\chi^2_{H_0}$), a następnie obliczoną wartość porównujemy z wartością χ^2 dla prawdopodobieństwa $p = 0,05$, co oznacza, że dopuszczamy odstępstwa od teoretycznego rozkładu w 5 na 100 przypadkach.
  - $\chi^2_{H_0} < \chi^2_{0,05} \Rightarrow H_0$ jest prawdziwa czyli rozkład częstości w badanej próbie jest zgodny z rozkładem teoretycznym Hardy-Weinberga, zatem nie występuje selekcja w kierunku któregoś genotypu.
  - $\chi^2_{H_0} > \chi^2_{0,05} \Rightarrow$ przyjmujemy hipotezę alternatywną, czyli rozkład częstości w badanej próbie nie jest zgodny z rozkładem teoretycznym, zatem występuje selekcja w kierunku jakiegoś genotypu.
- ▶ Wartość $\chi^2_{0,05}$ dla 1 stopnia swobody wynosi **3,841**

🌀 Korzystając z częstości alleli obliczamy teoretyczne częstości genotypów:

- ▶ *A2A2*: $p = 0,84$, czyli $p^2 = (0,84)^2 = \mathbf{0,7056}$
- ▶ *A1A1*: $q = 0,16$, czyli $q^2 = (0,16)^2 = \mathbf{0,0256}$
- ▶ *A1A2*: $2pq = 2 \times 0,84 \times 0,16 = \mathbf{0,2688}$

🌀 Korzystając z podanych liczebności genotypów w grupie kulturystów obliczamy częstości obserwowane:

- ▶ Łączna liczba badanych kulturystów: $160 + 26 + 14 = \mathbf{200}$
- ▶ Częstość *A2A2*: $160/200 = \mathbf{0,80}$
- ▶ Częstość *A1A1*: $26/200 = \mathbf{0,13}$
- ▶ Częstość *A1A2*: $14/200 = \mathbf{0,07}$

Częstości genotypów w grupie kulturystów różnią się od częstości teoretycznych, zatem obliczamy wartość χ^2 .

- $\chi^2_{H_0} = |0,80 - 0,7056| / 0,7056 + |0,13 - 0,0256| / 0,0256 + |0,07 - 0,2688| / 0,2688 = 0,13 + 4,08 + 0,74 = 4,95$
- Otrzymaną wartość porównujemy z wartością graniczną dla χ^2 dla 1 stopnia swobody.
  - ▶ $4,95 > 3,841$ zatem $\chi^2_{H_0} > \chi^2_{0,05}$, zatem odrzucamy hipotezę zerową.
- Wniosek: rozkład częstości genotypów w grupie kulturystów nie jest zgodny z rozkładem częstości przewidzianej prawem Hardy-Weinberga. Wśród kulturystów zachodzi selekcja w kierunku A1A1.

2.2.3. Gen *GNB3* u człowieka koduje białko regulatorowe, które wiąże nukleotydy guaninowe. W genie występują dwa allele. Allel C (dziki) występuje w populacji ludzkiej z częstością 0,56. Allel T koduje białko krótsze o 41 aminokwasów, które charakteryzuje się większą aktywnością, co może przekładać się na większą wytrzymałość. Częstość allele T w populacji ludzkiej wynosi 0,44. W tabeli poniżej przedstawiono częstości genotypów w genie *GNB3* jakie zaobserwowano w trzech grupach: biegaczy na 10 km., sprinterów oraz w grupie kontrolnej. Przy pomocy poniższej tabeli określ czy rozkład częstości genotypów w genie *GNB3* w badanych grupach jest zgodny z prawem Hardy-Weinberga. Oblicz wartość χ^2 (do dwóch miejsc po przecinku) dla poszczególnych grup i określ czy zachodzi selekcja w kierunku któregoś z alleli.

Genotyp	Kontrola	Biegi na 10 km	Sprinterzy	Częstości na podstawie prawa Hardy-Weinberga
CC	0,40	0,05	0,28	
CT	0,56	0,21	0,62	
TT	0,06	0,74	0,10	
χ^2 dla H_0				X
Wartość $\chi^2_{0,05}$				
$^1\chi^2_{H_0}$ vs $\chi^2_{0,05}$				
Zgodność z prawem Hardy-Weinberga (tak/nie)				
Selekcja w kierunku....				

¹Proszę porównać wartość χ^2 dla H_0 i χ^2 dla $p = 0,05$ za pomocą znaku większości lub mniejszości podobnie jak w przykładzie 2.2.2.

Samodzielne wykonanie 2.2.3: 3 punkty

3. Testy DNA w ocenie predyspozycji sportowych. Aspekty etyczne.

3.1. Pytania i zagadnienia

3.1.1. Wymień najczęściej wykorzystywane geny w testach oceniających zdolności do uprawiania sportu?

3.2. Ćwiczenia

3.2.2. Proszę sobie wyobrazić, że jesteście menadżerami klubu sportowego, który prowadzi drużyny w grach zespołowych (proszę wybrać dowolną grę zespołową). W trakcie rozgrywek zasłabł jeden z zawodników, przy czym nie znaleziono powodów tego zasłabnięcia w czynnikach zewnętrznych. Waszym zadaniem jest podjęcie decyzji czy dopuścić zawodnika do dalszej gry.

- Zawodnik jest kluczowym graczem i obawiacie się, że jego brak osłabi drużynę.
- Zawodnik nie jest znany z niesportowego trybu życia, stosowania używek. Zawsze dba o dobrą kondycję przed zawodami.
- Istnieją obawy, że zawodnik cierpi na ukrytą chorobę i dopuszczenie go do gry może zagrażać życiu, a w razie wypadku naruszy wizerunek klubu.
- Możliwe jest wykonanie badań genetycznych w kierunku określonych chorób.
- Czy należy badania genetyczne wykonać?
- Jak należy postąpić w razie wyniku sugerującego wadę genetyczną wykluczającą dalszą grę?

Proszę przeprowadzić dyskusję w grupach.

3.3. Problemy

3.3.1. Jakie problemy etyczne mogą wynikać z testów oceniających predyspozycje sportowe? Czy tworzenie testów oceniających predyspozycje sportowe jest etyczne z punktu widzenia wiedzy na temat genetycznego uwarunkowania "fenotypu sportowca"?

3.3.2. Większość testów oceniających predyspozycje sportowe nie jest produktem medycznym. Czy rynek tego typu testów powinien zostać uregulowany?

4. Genetyka cech ilościowych

4.1. Pytania i zagadnienia

- 4.1.1. Czym cecha ilościowa różni się od cechy jakościowej?
- 4.1.2. Proszę wymienić kilka cech ilościowych u człowieka?
- 4.1.3. Co oznacza interakcja genotypowo-środowiskowa?
- 4.1.4. Co oznacza pojęcie QTL? Ile genów może być zlokalizowanych w obszarze QTL?

4.2. Ćwiczenia

4.2.1. Cechy ilościowe często uwarunkowane są wieloma genami, których efekty sumują się zarówno w obrębie locus jak i pomiędzy poszczególnymi loci (genami). Takie działanie genów określamy jako działanie kumulatywne lub addytywne. Przykładowo mogą sumować się efekty działania locus A i B. I tak, np., homozygota aabb ma 30 cm wzrostu, a każdy allel dominujący zwiększa jej wysokość o 1 cm. Wówczas heterozygota AaBb będzie miała 32 cm, podobnie jak AAbb i aaBB, gdyż w każdym genotypie występują dwa allele dominujące. Maksymalna wysokość to 34 cm u homozygoty dominującej AABB.

4.2.2. U człowieka za masę ciała odpowiadają między innymi trzy niezależne geny. Masa ciała homozygoty recesywnej aabbdd wynosi 50 kg. Każdy allel dominujący zwiększa masę ciała o 2 kg.

W pewnej rodzinie matka i ojciec ważyli 56 kg a ich dorosła córka 50 kg.

- A:** Podaj genotyp córki.
- B:** Podaj genotypy matki i ojca.
- C:** Czy jest możliwe pojawienie się w tej rodzinie dziecka, które osiągnie masę 62 kg? Uzasadnij odpowiedź.
- D:** Jaki genotyp będzie miało to dziecko?
- E:** Jakie jest prawdopodobieństwo pojawienia się dziecka o genotypie podanym w punkcie D?

Samodzielne wykonanie 4.2.2.   3 punkty

Odpowiedzi

2.

2.2. Częstość alleli w populacji

2.2.3. Gen *GNB3* u człowieka koduje białko regulatorowe, które wiąże nukleotydy guaninowe. W genie występują dwa allele. Allel C (dziki) występuje w populacji ludzkiej z częstością 0,56. Allel T koduje białko krótsze o 41 aminokwasów, które charakteryzuje się większą aktywnością, co może przekładać się na większą wytrzymałość. Częstość allele T w populacji ludzkiej wynosi 0,44. W tabeli poniżej przedstawiono częstości genotypów w genie *GNB3* jakie zaobserwowano w trzech grupach: biegaczy na 10 km., sprinterów oraz w grupie kontrolnej. Przy pomocy poniższej tabeli określ czy rozkład częstości genotypów w genie *GNB3* w badanych grupach jest zgodny z prawem Hardy-Weinberga. Oblicz wartość χ^2 (do 2-ch miejsc po przecinku) dla poszczególnych grup i określ czy zachodzi selekcja w kierunku któregoś z alleli.

Genotyp	Kontrola	Biegi na 10 km	Sprinterzy	Częstości na podstawie prawa Hardy-Weinberga
CC	0,40	0,05	0,28	$0,56^2 = 0,3136$ 0,2 p
CT	0,56	0,21	0,62	$2 \cdot 0,56 \cdot 0,44 = 0,4928$ 0,2 p
TT	0,06	0,74	0,10	$0,44^2 = 0,1936$ 0,2 p
χ^2 dla H_0	1,11	4,23	0,85	Po 0,3 p (0,9)
Wartość $\chi^2_{0,05}$	3,841 (0,1p)			
$\chi^2_{H_0}$ vs $\chi^2_{0,05}$	$\chi^2_{H_0} < \chi^2_{0,05}$	$\chi^2_{H_0} > \chi^2_{0,05}$	$\chi^2_{H_0} < \chi^2_{0,05}$	Po 0,1 p (0,3)
Zgodność z prawem Hardy-Weinberga	TAK 0,2p	NIE 0,2p	TAK 0,2p	
Selekcja w kierunku....	Brak 0,1p	Allela T, 0,3p	Brak 0,1p	

- Kontrola: $|0,40 - 0,3136| / 0,3136 + |0,56 - 0,4928| / 0,4928 + |0,06 - 0,1936| / 0,1936 = 0,28 + 0,14 + 0,69 = 1,11$
- Biegi na 10 km: $|0,05 - 0,3136| / 0,3136 + |0,21 - 0,4928| / 0,4928 + |0,74 - 0,1936| / 0,1936 = 0,84 + 0,57 + 2,82 = 4,23$
- Sprinterzy: $|0,28 - 0,3136| / 0,3136 + |0,62 - 0,4928| / 0,4928 + |0,10 - 0,1936| / 0,1936 = 0,11 + 0,26 + 0,48 = 0,85.$

4.

4.2.

4.2.1. Cechy ilościowe często uwarunkowane są wieloma genami, których efekty sumują się zarówno w obrębie locus jak i pomiędzy poszczególnymi loci (genami). Takie działanie genów określamy jako działanie kumulatywne lub addytywne. Przykładowo mogą sumować się efekty działania locus A i B. I tak, homozygota $aabb$ ma 30 cm wzrostu, a każdy allel dominujący zwiększa jej wysokość o 1 cm. Wówczas heterozygota $AaBb$ będzie miała 32 cm, podobnie jak $AAbb$ i $aaBB$, gdyż w każdym genotypie występują dwa allele dominujące. Maksymalna wysokość to 34 cm u homozygoty dominującej $AABB$.

4.2.2. W człowieka za masę ciała odpowiadają między innymi trzy niezależne geny. Masa ciała homozygoty recesywnej $aabbdd$ wynosi 50 kg. Każdy allel dominujący zwiększa masę ciała o 2 kg.

W pewnej rodzinie matka i ojciec ważyli 56 kg a ich dorosła córka 50 kg.

● **A:** Podaj genotyp córki. Córka ważyła 50 kg, a więc miała masę typową dla homozygoty recesywnej względem wszystkich trzech genów, zatem genotyp córki był:

▶ **$aabbdd$ (0,5 p)**

● **B:** Podaj genotypy matki i ojca.

Rodzice ważyli 56 kg każdy, a więc musieli mieć 3 allele dominujące. Ze względu na masę mogły one być w dowolnym układzie np. $AABbdd$, $AaBBdd$ etc. Jednakże w rodzinie tej urodziła się córka, która była homozygotą recesywną. Oznacza to, że każdy z rodziców musiał mieć allel recesywny w każdym z 3 genów. W tej sytuacji jedyną możliwością istnienia 3 alleli dominujących u każdego z rodziców jest układ heterozygotyczny zatem:

▶ matka: **$AaBbDd$**

▶ ojciec: **$AaBbDd$ (0,5 p)**

● **C:** Czy jest możliwe pojawienie się w tej rodzinie dziecka, które osiągnie masę 62 kg? Uzasadnij odpowiedź. **1p**

▶ **Tak**

▶ Jest to krzyżowanie 2 heterozygot względem 3 genów. Heterozygota taka wytwarza 8 typów gamet, między innymi gametę ABD . Połączenie gamety od matki ABD i gamety ABD od ojca da genotyp $AABBDD$.

▶ Masa $AABBDD$ wyniesie 50 kg plus 6×2 kg na każdy allel dominujący czyli $50 \text{ kg} + 2 \text{ kg} \times 6 = 62 \text{ kg}$,

● **D:** Jaki genotyp będzie miało to dziecko? **(0,5p)**

▶ **$AABBDD$**

● **E:** Jakie jest prawdopodobieństwo pojawienia się dziecka o genotypie podanym w punkcie D? **(0,5p)**

▶ **$1/64$**

▶ Każda z heterozygot wytworzy 8 gamet. Oznacza to, że liczba możliwych kombinacji wyniesie $8 \times 8 = 64$ genotypy.

▶ Genotyp $AABBDD$ powstanie tylko w jednym przypadku, z połączenia dwóch gamet ABD .